

DE WERELD VAN SOFIE IN DE VORM VAN EEN STRIPVERHAAL

VINCENT ZABUS EN NICOPY

DEEL 2

In oktober 2022 schreef ik een recensie van deel 1 van de Gfrafic Novel De wereld van Sofie. In oktober 2023 kwam deel 2 uit en hierbij het vervolg.

In het einde van deel 1 fietsten Alberto en Sofie door het bos en vroeg Sofie hoe het met de filosofie in de 17^e eeuw was gesteld. Alberto vertelde dat er twee stromingen waren, die nauw samenwerkten: het idealisme en het materialisme.

Ook haalde hij het determinisme aan. Daarin beweerde men dat alles wat gebeurt van tevoren is besloten. ‘Dus de vrije wil van de mens bestaat niet?’ vroeg Sofie. Om die vraag te beantwoorden wilde Alberto haar kennis laten maken met de twee grootste filosofen van de 17^e eeuw, Descartes en Spinoza. Op dat moment brak er een onweersbui los. Alberto wilde schuilen, maar Sofie trok hem mee naar het meer. De bedoeling van haar fietstochtje was dat ze naar het chalet zouden gaan omdat ze daar de waarheid dacht te vinden over wie Alberto en zij zijn en deze onweersbui komt daarvoor uitermate gelegen. Alberto weigerde echter halsstarrig om mee te gaan en uiteindelijk stapte ze alleen in de klaarliggende boot en roeide naar de overkant. In het chalet liep ze zoekend rond en kwam bij een ladekast. Met geweld brak ze een la open en vond daarin een map met tekeningen. Ze bladerde er doorheen en zag een stripverhaal over zichzelf en alles wat haar de afgelopen dagen was overkomen. Dit illustreerde wat Alberto haar zojuist had verteld over het determinisme en alles wat is voorbestemd. De schrijver en tekenaar hadden alles van tevoren vastgelegd, wat Alberto en zij als stripfiguren hebben beleefd en gezegd. Ze hadden dus net als Jim Carrey in de Trumanshow geen vrije wil en keuze. Met de map roeide ze terug naar Alberto en liet hem zien wat ze zojuist had ontdekt.

DEEL 2

Alberto is woedend dat hij slechts een marionet in de handen van de auteur en de tekenaar is en weigert verder te gaan met de filosofielessen. Sofie probeert hem te kalmeren. Ze zegt dat hij geen keus heeft, omdat de auteur en tekenaar beslissen. Bovendien wil zij wel doorgaan, omdat dat de enige manier is om erachter te komen waarom ze in het stripverhaal zitten, hun tekeningen in het chalet lagen en wie de geheimzinnige Hilde is, die ze in deel één in de spiegel zag. Bovendien had hij haar in deel 1 beloofd over Descartes en Spinoza te vertellen. Uiteindelijk gaat Alberto overstag en gaan het huis binnen.

Descartes

Alberto vraagt of ze zeker weet dat ze in een stripverhaal zitten of dat haar zintuigen haar bedrogen hebben. Dat was namelijk wat Descartes aanzette tot zijn filosofie.

Hij loopt naar het raam en wijst op de zon, die aan de hemel staat.

‘Kijk, wij zien de zon als een kleine bol, maar inmiddels weten we dat hij in werkelijkheid vele malen groter is dan de aarde. We moeten dus twijfelen aan wat onze zintuigen waarnemen. Descartes twijfelde aan alles. Maar als je twijfelt, ben je je er bewust van dat je denkt. En wie denkt, bestaat. Zijn beroemde uitspraak is dan ook ‘Ik denk, dus ik ben’ of in het Latijn Cogito ergo sum.’

Op dat moment horen ze een stem, die afkomstig is van het portret van Descartes dat aan de muur hangt

‘Ik grijp even in, want ik spreek niet alleen over de geest maar ook over het lichaam en de relatie daartussen. Ze staan los van elkaar, maar worden verbonden via een klier in de hersenen. De geest oftewel de ziel blijft daarbij wel altijd de regie voeren. En gedurende de komende 150 jaar zal men zich bezig houden met mijn centraal staande vraag: Hoe kunnen we een alles overkoepelend filosofisch systeem vinden die de verhouding tussen lichaam en geest verklaart?’

Als Alberto verder wil gaan over Descartes zijn visie over de passies van de ziel, vraagt Sofie, die het allemaal even te veel wordt, om een time out. Ze stelt voor om even de benen te strekken, maar als ze de kamer uit wil lopen, stuit ze op een blinde muur. Terwijl ze zich afvragen wat daar de bedoeling van is, tekent de tekenaar een deur in de ernaast staande muur, waar ze na enige aarzeling doorheen lopen. Via een lange gang komen ze in een groot vertrek.

Spinoza

Aan de muur hangt een immens groot portret van Spinoza met een ladder er naast.

Er onder hangt een bord met de tekst: *Wanneer we denken dat we zelf keuzes maken, dat we beslissen wat we doen, verkeren we in een illusie.*

Terwijl Alberto en Sofie de ladder opklimmen om bij het gezicht van Spinoza te komen, stelt hij zich kort voor. Hij vertelt dat hij uit de Joodse gemeenschap is gestoten, omdat hij de rituelen en het joden- en christendom van hun betekenis had ontdaan en aantoonde dat de bijbel niet door God is geschreven, maar verspreid over verschillende perioden door mensenhanden is samengesteld. Sofie vindt het allenmaal goed klinken en stelt voor om in de gedachte van Spinoza binnen te dringen. De tekenaar opent de pupil van Spinoza's linkeroog en Alberto en zij klimmen naar binnen. Daar krijgen ze de schrik van hun leven, wat er stormt een leeuw op hen af, springt over hen heen en stort zich op een antilope, die achter hen blijkt te staan. Spinoza loopt naar hen toe en vraagt aan Sofie of de leeuw de keus had tussen de antilope opeten of vegetariër te worden. Sofie denkt van niet. Spinoza beaamt het, want ieder

leeft noodzakelijkerwijs volgens de wetten van de natuur. Hij neemt hen mee naar een appelboom en zegt dat aan deze boom altijd appels zullen groeien en nooit peren. Zo is het ook met andere dingen. Alles is van te voren bepaald. Mensen denken echter dat zij meester zijn over de natuur en gebruiken de aarde naar hun behoefte. Sofie is het daarmee eens en vertelt hem van haar deelname aan de klimaatdemonstratie uit deel 1. 'Alles wat de planeet momenteel in een jaar produceert, wordt door de mensen in zes maanden opgebruikt in plaats van de grenzen van de hoeveelheid grondstoffen te accepteren. Maar als u zegt dat alles van tevoren vast ligt is er dan nog sprake van een vrije wil hierbij?'

'Voor mij ben je vrij als je al je capaciteiten hebt ontwikkeld,' antwoordt Spinoza. 'Deze appelboom bijvoorbeeld heeft zelf alle mogelijkheden gebruikt die ter beschikking waren om tot een volle fruitboom te worden.'

Sofie vraagt wat hij nog meer in zijn gedachten heeft.

'Geluk staat in mijn gedachtengoed centraal' antwoordt hij. De zoektocht naar geluk is de kern van de mens. Maar tijdens die zoektocht komt hij verdriet, haat en angst tegen. Ik noem ze de passies. Daar kun je niet omheen en in plaats van ze te onderdrukken, moet je je ervan bevrijden en dat kan door er over na te denken hoe je ze kunt beheersen. Een vreugdevolle levensloop is dus niet het gevolg van je instinct, maar van overpeinzingen, die de behoeften verklaren en leiden' En vooral Sofie, met vaak de liefde als bron van vreugde'.

Dat klinkt allemaal wel heel moeilijk,' verzucht Sofie. Alberto beaamt dat en loopt met haar naar de boekenkast waar een enorm boek tegenaan staat, De Ethica van Spinoza.

'Dit boek leert ons hoe we een goed leven moeten leiden. Maar het is helemaal in wiskundige stijl geschreven en daardoor zeer moeilijk te lezen.

(In Jostein Gaarders oorspronkelijk boek zegt Alberto erover: 'Je hebt een hamer en een beitel nodig om tot de kern door te dringen, maar dan heb je ook een loepzuivere filosofie, waar geen speld tussen te krijgen is. Maar als je dat inzicht eenmaal hebt bereikt, heb je het leven in zijn pure vorm te pakken.'

En Maarten van Buuren vergeleek de Ethica met een cryptogram. Pas al je tot de kern van de vragen doordringt, zie je de oplossing).

Alberto haalt er voor Sofie een paar hoofdpunten uit.

'Weet je nog Sofie dat Plato de wereld in tweeën deelde? De wereld van de ideeën en de wereld die ons omringt? En Descartes met zijn lichaam en geest? We noemden dat dualisme. Spinoza is een monist. Voor Spinoza is alles één. Voor hem is één stof de basis van alles en die stof noemt hij God of Natuur. In het latijn heet dat Deus sive Natura. Alle dingen die ons omringen en ook onze gedachten zijn uitingen van die stof of van God of de natuur.

Maar daarnaast is hij ook een pantheïst. God staat niet buiten of boven de werkelijkheid, maar zit er binnenin. Je bent Sofie Amundsen, maar je ben ook onderdeel van iets veel groters. Je denkt dat jij het bent die zich voortbeweegt, maar het is de natuur die je dat laat doen.'

'Dus eigenlijk net zoals wij figureren in dit stripverhaal,' concludeert Sofie.

'Ja en al onze daden hebben invloed op het leven op deze planeet.'

'Dat zal ik de eerst volgende keer tegen zo'n gast zeggen, die met zijn SUV op hoge snelheid door de straat rijdt en daarmee het milieu vervuult,' zegt ze strijdlustig. 'Ik zal hem op zijn verantwoordelijkheden voor onze aarde aanspreken en daarbij op Spinoza wijzen,'

Ze lopen verder en komen bij een levensgrote roze pijl, die naar boven wijst.

Alberto ziet het niet meer zitten om opnieuw naar boven te klimmen, maar Sofie zegt dat de auteur dat blijkbaar van hen verlangt. Als Alberto blijft weigeren grijpt de tekenaar in. Hij tekent een grote tekstballon, laat Sofie die vastpakken waarna ze beiden naar boven zweven.

'Het heeft zo zijn voordelen dat we stripfiguren zijn,' concludeert ze tevreden.

Ze zweven over het dak en ter hoogte van een zolderraam spat de tekstballon uiteen en vallen door het raam op de grond van de zolder.

De Empiristen

Op de zoldervloer staat een treintje op een uitgelegde rail. Sofie vertelt aan Alberto dat haar vader bij haar thuis op zolder net zo'n treintje heeft. Het verwondert haar dat de auteur haar in het verhaal een eigen persoonlijkheid en leven geeft, waardoor ze denkt dat alles ook van haar is. 'Misschien is dat de reden dat mensen schrijven en tekenen. Om daarmee een leven te scheppen,' mijmert ze.

Alberto vraagt echter ongeduldig of hij verder kan gaan.

'We hebben gezien dat Descartes en Spinoza dachten dat de rede de bron van alle kennis is', begint hij, 'maar dat wordt fel bestreden door de empiristen. Zij hangen Aristoteles aan, die beweerde dat alles eerst door onze zintuigen wordt waargenomen'.

Er klinkt gerommel en er stapt een man uit een kast. Hij stelt zich voor als John Locke, een Engelse empirist. Hij heeft een luid spelende radio in zijn hand en een fel schijnende zaklantaarn. 'Dit stimuleert de zintuigen gehoor en gezicht,' legt hij uit. Vervolgens biedt hij Alberto en Sofie een stuk taart aan. Ze nemen beiden een hap ervan. Sofie vindt het lekker, maar Alberto niet. Locke legt uit dat de smaak, die ze nu ervaren, opgeslagen wordt in hun geheugen, zodat als ze de taart de volgende keer zien, ze zich zullen herinneren hoe die smaakte. 'Dat effect noemen we secundaire eigenschappen van iets. De smaak is een persoonlijke ervaring en bij iedereen verschillend, maar de afmeting en het gewicht van de taart wordt door iedereen als hetzelfde gezien. Dat noemen we de primaire eigenschappen'. Locke verdwijnt weer in de kast en terwijl Sofie van de rest van de taart geniet, vertelt Alberto dat Locke zich behalve met de zintuigen ook bezig heeft gehouden met de wetgevende, uitvoerende en rechtsprekende macht.

'Hij verdedigde de voor iedereen geldende natuurrechten en je mag je verzetten als men die wil onderdrukken. En wat heel belangrijk is dat hij zegt dat de ondergeschikte rol van de vrouw niet door de natuur is ingegeven, maar door de mens is ingevoerd'.

'Ah, goed zo, 'reageert Sofie, ' Een heel sympathieke man dus'.

Hume

Er wordt geklopt achter het luik van het knieschot op de zolder. Als ze er naar toe lopen verschijnen in de ruime erachter de letters: Hume.

Onder het mom: 'filosofen betekent nieuwsgierig zijn', kruipt Sofie op handen en knieën de ruimte in en Alberto komt haar zuchtend achterna. Eenmaal binnen zien ze dat ze zijn gekrompen tot kinderen van tien jaar. Terwijl ze daar verwonderd naar kijken komt Hume tevoorschijn. 'Je moet terug naar de manier waarop kinderen naar de wereld kijken,' zegt hij. 'Zij zien alles nog scherp en zonder vooroordelen. In je leven word je geconfronteerd met indrukken en ideeën. Indrukken zijn reëel, ideeën niet altijd. Kijk, veel mensen denken dat bliksem de oorzaak is van de donder, omdat ze dat na elkaar waarnemen. Maar ze worden tegelijk veroorzaakt door een elektrische ontlading. Die oorzaak en gevolgtheorie verklaart ook veel van het bijgeloof dat we in de wereld zien.'

'Dus zoiets als: ik zie een zwarte kat en krijg daarna een ongeluk, dus de zwarte kat is daar de oorzaak van', zegt Sofie begrijpend. 'Inderdaad' beaamt Hume. 'En naarmate we ouder worden, wennen we daar aan en trekken we daardoor steeds vaker verkeerde conclusies. En de belangrijkste taak van de wetenschapper en de filosoof is te blijven zoeken naar de

zogenaamde witte raaf hierin.'

Alberto haalt aan dat volgens Hume het niet de rede is die ons tot iets doet besluiten, maar onze gevoelens. Als Sofie vraagt wat hij daarmee bedoelt, komt Alberto met een voorbeeld. 'Jij heb toch meegedaan aan een klimaatdemonstratie? Als bij jou in het dorp een overstroming is, ga je mensen helpen. Dat doe je op basis van je gevoel. Maar als je alleen de rede zou laten spreken, zou je ze laten verdrinken, want hoe minder mensen op de aarde, hoe minder CO2 uitstoot. Dat is dus beter voor het klimaat.'

'Dan ben ik blij dat ik gevoel heb en niet alleen maar de rede,' zegt Sofie met afschuw in haar stem. Ik wil graag de CO2 uitstoot verminderen, maar niet op die manier.'

Ze loopt naar een doos en maakt die open. Er zit een kerststal in. Voordat ze zich kan afvragen wat de auteur nu weer voor haar in petto heeft, stelt een van de figuren zich voor als George Berkeley. Hij vertelt dat hij behalve empirist ook aartsbisschop is en de realiteit van de hele wereld ter discussie heeft gesteld. Voor hem bestaat alleen dat wat we waarnemen.

'Als je tegen die balk daar schopt, neem je waar dat hij hard is. Maar misschien heb je wel gedroomd dat je er tegenaan schopte.' 'Maar hij voelde wel keihard aan hoor,' zegt Sofie.

'Alles wat we zien en voelen is een gevolg van de macht van God. Die is namelijk de enige oorzaak van alles,' oreert het kerstfiguur. Sofie heeft geen zin om het verder aan te horen en stopt de kerststal weer terug in de doos. Ze gaat tegenover Alberto zitten en bedenkt dan dat deze redenatie misschien toch ook wel interessant is. 'Onze auteur is eigenlijk onze God,' redeneert ze. 'Hij beslist wat ik wel of niet kan voelen. Maar omdat ik van inkt en papier ben, zou ik dus eigenlijk niets kunnen voelen.' Ze staat op en slaat hard tegen de muur, wat echter flink pijn doet.

'Blijkbaar houdt onze auteur toch wel van een zeker realisme,' concludeert Alberto. 'Ik begin hier behoorlijk genoeg van te krijgen,' foetert Sofie. 'Hij drijft voornamelijk de spot met ons.'

Het sociaal contract

Op de volgende bladzijde zien we een blond meisje het chalet binnen lopen en het boek, dat Sofie daar gevonden had, van de grond pakken. Ze slaat het open en begint er geïnteresseerd in te lezen. Wie dat meisje is wordt niet duidelijk, maar ze leest blijkbaar wel het verhaal vanaf dit punt met ons mee.

Sofie laat Alberto achter op de zolder en loopt langs het water naar huis. Het water ligt vol weggegooide rommel en ze vraagt zich af wat filosofie voor zin heeft als mensen geen respect meer lijken te hebben voor de natuur. Terwijl ze starend naar de rotzooi in het water hierover zit te mijmeren zweeft er een papieren vliegtuigje naar haar toe. Ze vouwt het open en leest: 'Alberto hier. Ik denk dat een beetje filosofie goed is voor je moreel.' Ze kijkt om zich heen en ziet Alberto met een verrekijker uit de schoorsteen van het huis steken. Hij is druk aan het schrijven en stuurt meerdere papieren vliegtuigjes op haar af, die ze gretig begint te lezen. Het gaat over een sociaal contract dat mensen onderling sloten, om van een natuurlijke staat tot een samenleving te komen. Een van hen was Thomas Hobbes die in zijn boek de Leviathan uiteen zet dat de mensen via een contract een deel van hun vrijheid overdroegen aan een uitvoerende macht, die hun veiligheid garandeerde. John Locke, was het daar niet mee eens want de mens heeft recht op vrijheid en bezit. We moeten alleen voorkomen dat iedereen voor eigen rechter gaat spelen. Jean Jacques Rousseau blijkt het boek '*Het sociaal contract*' te hebben geschreven. In tegenstelling tot Hobbes vraagt hij niet aan een derde om de veiligheid te waarborgen, maar geeft de verantwoordelijkheid aan de burgers zelf. Dat laatste lijkt Sofie wel wat want ze popelt om zelf dingen te veranderen. Maar daarbij zit het feit dat ze een stripfiguur is en afhankelijk is van wat de auteur bepaalt haar in de weg.

Rousseau vindt dat echter geen beletsel. 'Je kunt als stripfiguur gedachten uitdragen die door duizenden mensen worden gelezen. Je kunt waarheden onthullen, die voor iedereen onzichtbaar zijn'.

'Kortom ik moet blijven zoeken naar een witte raaf.' concludeert Sofie.

Terwijl ze alle papieren vliegtuigjes, die inmiddels om haar heen verspreid liggen opruimt, slaat Alberto vanuit de schoorsteen haar gade en stuurt een nieuw bericht.

Ga naar de oude stad! Ik heb een collega, die daar op je wacht.

De Verlichting.

Sofie gaat de stad in en ontmoet een merkwaardige man. Hij zegt dat hij een mengelmoes is van alle Franse filosofen uit de 18^e eeuw, de Verlichting. Zij ontwikkelden een denkwijze, die hij in zeven punten zal samenvatten.

1. Opstand tegen de autoriteit, wat uitmondde in de Franse Revolutie met de bestorming van de Bastille.
2. Het rationalisme, waarbij de ideeën van Socrates en de stoïcijnen weer tevoorschijn werden gehaald.
3. Het onderwijzen van het volk wat uitmondde in het maken van een 28delige encyclopedie, het internet van die tijd.
4. Het culturele optimisme. De onwetendheid van de mens bestrijden door het verspreiden van kennis.
5. De terugkeer naar de natuur. Natuur is gelijk aan de rede, want de rede van de mens wordt ingegeven door de natuur.
6. Een natuurlijke religie. De filosofen van de Verlichting kunnen zich geen wereld voorstellen zonder God, want zij geloven in de onsterfelijkheid van de ziel, wat voortkomt uit de rede.
Sofie werpt tegen dat dat juist eerder voortkomt uit het geloof dan uit de rede en krijgt als antwoord dat ze redeneert vanuit haar eigen eeuw in plaats van uit de 18^e eeuw. Daar gaat men uit van het Deïsme. God toont zich alleen via de natuur en haar wetten en niet via wonderen en andere hocus pocus.
7. En het allerbelangrijkste: De verklaring van de rechten van de mens. Erkenning van de natuurlijke rechten van de burgers en de vrije meningsuiting.

Als Sofie vraagt hoe het gesteld was met de rechten van de vrouw, antwoordt hij dat men terugging naar de traditionele orde van de dominantie van de man. Er was een vrouw, Olympe de Gouges, die een verklaring voor de rechten van de vrouw opstelde, maar die werd verboden en zij werd onthoofd.

'Dan wordt het tijd dat er een nieuw sociaalcontract wordt opgesteld, met daarin een verklaring van de rechten voor de vrouw,' concludeert Sofie terwijl ze naar huis loopt.

Kant

Haar moeder, die voor het huis staat, hoort haar en complimenteert haar met deze ontwikkeling van ideeën. Ze gaan naar de keuken waar Sofie een appel van de fruitschaal haalt en terwijl ze daar haar tanden inzet, vraagt haar moeder of ze al bij Kant is aangeland, waar ze zelf is op gepromoveerd. Ze neemt Sofie mee naar de boekenkast en Sofie beseft opeens dat deze net als haar moeder ook maar een tekening is.

Haar moeder haalt een boek van Kant tevoorschijn en vertelt dat hij het met de empiristen

eens was dat de zintuigelijke waarneming de basis vormt van alle kennis. Maar voegt ze er aan toe dat we met onze rede analyseren wat wij van de wereld waarnemen. Om dat te illustreren zet ze Sofie een bril met rode glazen op.

‘Alles is nu rood,’ constateert Sofie.

‘Jij ziet de wereld nu rood, maar als je een andere kleur bril opzet zie je de wereld door die kleur. Zij bepalen je beeld op de wereld, waarbij je zintuigen waarnemen wat er in die tijd en ruimte plaatsvindt. Volgens Kant kunnen we alleen maar weten hoe de wereld er *volgens mij* uitziet. Kant denkt ook dat het menselijk bewustzijn exacte grenzen heeft en wat we niet kunnen bevatten, zoals het bestaan van God, valt onder geloof.’

‘Alweer dat geloof,’ zucht Sofie. Hierop stelt haar moeder een theepauze voor maar Sofie heeft meer behoefte aan een kop sterke koffie.

Na deze pauze gaan ze weer verder en komt het onderwerp goed en kwaad ter sprake. Kant spreekt van de ethiek van de plicht. Moeder haalt een voorbeeld aan dat Sofie erg zal aanspreken. ‘Als je meedoet aan een mars om geld op te halen voor migranten, doe je dat omdat je iets goeds wilt doen. Je hebt aan een morele plicht voldaan, gehandeld volgens morele wetten.’

‘Dus ondanks dat ik het uit vrije wil doe, handel ik volgens een wet,’ concludeert Sofie. ‘Maar dat is toch paradoxaal?’

‘Niet voor Kant. Volgens hem kunnen we alleen vrij bewegen als we ons ons aan de morele wetten houden. En degenen die niet rijp zijn voor de vrijheid, zijn degenen die het volk onderdrukken. Vrijheid is niet onderhandelbaar, maar is een principe dat onafhankelijk van omstandigheden en gevolgen moet worden verleend.’

Terwijl haar moeder naar buiten loopt om hout te hakken voor de open haard ploft Sofie doodmoe van dit alles op de bank en valt in slaap.

De Romantiek

Sofie wordt door een geluid gewekt. Ze loopt naar boven en ziet een blond meisje op de grond van haar eigen kamer in het stripboek lezen, waar de gebeurtenissen van zojuist in zijn opgetekend. Is het de geheimzinnige Hilde? Er wordt een klein tipje van de sluier opgelicht, maar daar vertel ik niets over, want het moet spannend blijven. Na deze gebeurtenis loopt ze terug naar de kamer waar Alberto inmiddels zit. Ze vertelt hem wat ze heeft gezien, maar hij veronderstelt dat ze misschien heeft gedroomd. Hij ziet hoe gedeprimeerd ze is en vindt dat een prachtig uitgangspunt voor het volgende onderwerp: De Romantiek.

Sofie is het echter zat en weigert verder te gaan met de filosofie en met het hele stripverhaal en rent weg. Alberto komt haar achterna en zegt dat haar wanhoop typisch is voor de helden uit de Romantiek.

‘Bij de romantici heft een creatieve geest het verschil tussen droom en werkelijkheid op,’ begint hij. Sofie wil het echter niets meer horen, loopt opnieuw weg en gaat buiten voor een naderende auto staan in de hoop dat hij haar dood rijdt, zodat ze eindelijk is verlost om als stripfiguur te dienen. Maar de auto rijdt dwars door haar heen. Wanhopig zijgt ze neer op een boomstronk. Alberto gaat naast haar staan en vertelt onverstoord verder.

‘In de Romantiek staat de onmogelijke liefde centraal. Bijvoorbeeld in *Het Lijden van de jonge Werther* van Goethe. Werther kan de vrouw waarvan hij houdt niet trouwen en pleegt zelfmoord.’

‘Nou zeg hem dan maar dat ik net heb gemerkt dat zelfmoord in dit stripverhaal onmogelijk is,’ zegt Sofie bitter en rent opnieuw weg. Alberto blijft haar achtervolgen. ‘Het romantische type was een jongen student met antiburgerlijke opvattingen. In tegenstelling tussen Hume en

Descartes verklaarden de romantici dat de natuur niets anders was dan één groot *Ik*. Ze sloten zich aan bij de tradities van Spinoza en de filosofen van de Renaissance.'

Schelling

Sofie luistert niet en trekt aan de zijkant van de tekening in een poging te ontsnappen. Het schijnt te lukken maar ze komt gewoon in een volgend plaatje terecht en staat oog in oog met de Duitse filosoof Schelling. 'Ik ga het verschil tussen geest en materie afschaffen,' zegt hij, 'want voor mij zijn de natuur en het bewustzijn eenvoudigweg twee uitdrukkingen van hetzelfde.' Terwijl hij zijn verhaal afsteek, rukt Sofie het plaatje onder zijn voeten open en duikt weg. Het heeft echter geen zin want nu zit ze aan de achterkant van de tekening en lezen we zijn betoog in spiegelschrift. Ze kruipt dus maar weer terug in de oorspronkelijke tekening

'Er zijn twee vormen van Romantiek', gaat hij door. 'De universele, die verwijst naar het ontstaan van de natuur en de nationale, die zich interesseert in de geschiedenis en de taal van het volk. Het sprookje is in de romantiek de favoriete lectuur. Het biedt de mogelijkheid de verbeelding de vrije loop te laten. Een creatief product ontstaat voor een deel aan het bewustzijn van de schrijver. Hij beslist hoe het verhaal loopt of zoals Ibsen in de Peer Gynt zegt: "Niemand sterft in het midden van de 5^e akte". In jouw geval was het is onmogelijk om midden in het boek op pagina 140 een zelfmoorpoging te doen. Je zult het hele verhaal gewoon af moeten maken.'

Sofie legt zich er zuchtend bij neer.

Hegel

Er komt een man aangewandeld die zich voorstelt als Hegel en zegt dat hij in tegenstelling tot Schelling gelooft dat alleen mensen een geest hebben.

'Er is geen eeuwige waarheid. Je moet alles plaatsen in hun tijdsgewricht en de enige solide basis is de geschiedenis. Bijvoorbeeld 100 jaar geleden vonden we het volkomen normaal om bossen plat te branden voor landbouw. Tegenwoordig is het precies andersom. Je moet filosofie of gedachten dan ook nooit los zien van hun historische context. Door de geschiedenis te bestuderen, groeit je kennis.'

Alberto verschijnt weer en zegt dat Hegel ook de theorie van het dialectisch proces heeft ontwikkeld. 'Jij gebruikt dat bijvoorbeeld voor je scripties op school. Zodra je een gedachte, een these, ontwikkelt ontstaat daar een reactie op, de antithese, wat leidt tot de beste van die twee gedachten, de synthese, die vervolgens weer een these wordt enzovoort. De geschiedenis zal uitwijzen wat hiervan zal overleven. Wat we nu vanzelfsprekend vinden kan best de tand des tijds niet doorstaan.'

Kierkegaard

Alberto en Sofie lopen verder en zien een eenzame man op een muurtje zitten. Alberto zegt dat dat Kierkegaard is, een Deense filosoof, die streng religieus is opgevoed en zich ergerde aan de historische filosofie van Hegel. Hij verdedigde een individualistische kijk op het leven. Kierkegaard beaamt dat en begint te vertellen dat ieder van ons uniek is en we maar één keer leven. Door het maken van keuzes worden we geconfronteerd met het werkelijke bestaan. Niet alle meningen zijn waardevol, alleen wat voor mij telt. En het geloof staat boven alles. Dat door het maken van keuze het werkelijke bestaan wordt bevestigd spreekt Sofie erg aan,

Op de volgende bladzijden verschijnt Hilde weer en wordt er nog meer duidelijk wat haar rol in dit verhaal is. Ook dat laat u zelf door het lezen van dit boek ontdekken.

Marx

Sofie en Alberto zijn intussen teruggekeerd naar het chalet en Alberto haalt daar pentekeningen tevoorschijn van Karl Marx.

‘Bij Marx treffen we de filosofie van de actie aan. Hij wil de wereld niet begrijpen, maar veranderen.’

‘Inderdaad,’ zegt de Marx van de pentekening. ‘Veranderingen in leefomstandigheden zijn de werkelijke motor van de geschiedenis.’ Sofie vraagt wat hij daarmee bedoelt en hij nodigt haar uit om hem te volgen. Hij trekt Sofie zijn pentekening in en loopt naar een getekende tempel met drie stoeptreden.

‘Er zijn drie niveaus van infrastructuur in de maatschappij’ legt hij uit. ‘Allereerst de productievoorwaarden. Dat heeft met het klimaat en grondstoffen te maken. Je kunt bijvoorbeeld geen haringen vangen in de Sahara of dadels kweken op de noordpool. Vervolgens de productiemiddelen. Dat zijn de gereedschappen en technieken die nodig zijn een product te maken. En als derde de productieverhoudingen. Wie is de eigenaar, hoe is het werk georganiseerd en wat zijn de rechtsposities.’

Alberto voegt eraan toe dat deze manier van denken heel ander is dan bijvoorbeeld in de middeleeuwen, waar de ouders bepaalden met wie hun kinderen moesten om bijvoorbeeld hun boerderij of grondbezit veilig te stellen.

‘Daarom is de hele geschiedenis een klassenstrijd,’ beaamt Marx. ‘Alle historische tijdperken worden gekenmerkt door een tegenstelling tussen twee sociale klassen. In mijn tijd was er een tegenstelling tussen de bezittende kapitalisten en de arbeiders, die hun werkkraft aan hen overdroeg en verkocht om te kunnen overleven. Dat had echter uitbuiting tot gevolg. In de 19^e eeuw werkten arbeiders 12 uur per dag onder ongezonde omstandigheden en voor een heel laag loon.’

Maar dat is toch nog steeds zo,’ antwoordt Sofie. ‘In Bangladesh maken mensen onze kleren voor een heel laag loon. In Brussel, notabene de hoofdstad van Europa, zitten op enkele huizenblokken van het Europese parlement, kelders met geheime ateliers, waar statuslozen moeten werken tegen een hongerloon.’

‘En dat is ontoelaatbaar,’ beaamt Marx. ‘Als je iets produceert dan heeft dat een verkoopprijs. Trek daar de inkoopprijs van de grondstoffen en het salaris van de arbeiders vanaf en wat overblijft heet winst. Maar de kapitalist wil steeds meer winst voor zichzelf houden en betaalt daarom zijn arbeiders steeds minder, waardoor die ook steeds minder kunnen kopen om aan hun levensbehoefte te voldoen. Daarom moeten ze in opstand komen en streven naar een klasseloze maatschappij. En dat is het communisme.’

Sofie zet alles wat Marx zojuist heeft verkondigt op een rijtje en volgt daarbij het dialectisch proces van Hegel. ‘Dus het kapitalisme is de these en we moeten via de antithese, de dictatuur van het proletariaat, uitkomen bij de synthese, een klasseloze maatschappij.’

‘Heel goed Sofie,’ zegt Alberto. ‘Maar Marx ideeën heeft de geschiedenis in tweeën gesplitst. Aan de ene kant de revolutie van het Marxistisch-Leninisme dat tot verschrikkelijke dwalingen en nieuwe onderdrukking heeft geleid, zoals nu in de Sovjet Unie, en aan de andere kant de sociale democratie. Die was niet gewelddadig en leidde tot een humane samenleving.’

‘Maar eigenlijk is er nog steeds een kapitalistische uitbuiting,’ concludeert Sofie. ‘De exploitatie en uitputting van de natuurlijke grondstoffen ten behoeve van het geldelijk gewin

van de kapitalisten.’

Alberto complimenteert haar met deze visie.

Darwin

Sofie is na dit alles helemaal gemotiveerd om in actie te komen. Maar voordat ze dat om kan zetten in daden, laat Alberto haar eerst kennis maken met Darwin.

‘Marx en Darwin maakten deel uit van de naturalisten. Volgens Marx kijkt de mens naar de materiële omstandigheden waarin hij leeft. Darwin zal aantonen dat de mens het resultaat is van een lange evolutie. Hij was de eerste die het scheppingsverhaal uit de bijbel tegensprak. Hij was bioloog en mocht van een van zijn professoren op expeditie om Zuid-Amerika in kaart te brengen.’

Via het portret van Darwin komen Alberto en Sofie aan boord van het schip *De Beagle* en varen met hem mee. In de kajuit laat Darwin het fossiel van een zeedier zien dat hij in het hooggebergte van de Andes heeft gevonden. ‘Hoe komt een zeedier boven op een berg?’ vraagt hij. ‘De theorie was dat het sporen van dieren waren die tijdens de zondvloed geen plaats in de Ark van Noach hadden gekregen, maar ik had de theorie van Lyell gelezen over het uiteendrijven van de continenten, waardoor de tektonische platen elkaar raakten en onder druk bergen vormden, waarop de zeedieren terecht kwamen. Verder ontdekte ik dat op de Galapagos eilanden, die maar een paar honderd meter van elkaar liggen, dezelfde vogels op het ene eiland puntige snavels hadden en op het andere eiland kromme. De snavels hadden zich aangepast aan het voedsel wat daar te vinden was. Het was dus een overlevingsstrategie. Een ander voorbeeld. Waarom hebben cactussen stekels en zijn ze giftig? Ze groeien alleen in een woestijn en dreigen opgegeten te worden door planteneters. Om dat te voorkomen ontwikkelden ze stekels en werden giftig. Degenen die dat niet hadden werden opgegeten en degenen die dat wel hadden gaven deze eigenschappen door aan de volgende generatie. Dat noemen we natuurlijke selectie. Ik heb dat opgetekend in mijn boek: *The origin of species* maar omdat ik daarin de Bijbelse versie tegenspreek, werd ik gezien als de gevaarlijkste man van Engeland.’

‘En weet je dat vandaag de dag nog steeds mensen aan deze evolutietheorie twijfelen,’ zegt Alberto. Mike Pence, de vicepresident van Donald Trump is daar een van.’

‘Je moet het verschijnsel evolutie goed begrijpen, Sofie,’ gaat Darwin verder. ‘Je hebt vast wel gehoord van het woord resistentie. Bacteriën die ongevoelig zijn voor antibiotica. Zij hebben zich hiertegen weten te weren en deze eigenschappen doorgegeven aan hun nageslacht. Maar ook bij mensen heeft een evolutie plaats gevonden. We hebben apen als gemeenschappelijke voorouder, maar een deel heeft zich door de evolutie ontwikkeld tot mens.’

‘Dus we hebben allemaal dezelfde oorsprong,’ concludeert Sofie. ‘We zijn allemaal gemaakt van dezelfde materialen.’

Aangezien er een storm op komst is, besluiten Sofie en Alberto niet op de boot te blijven en keren terug naar het meer, waar het chalet staat. Daar zegt Sofie dat ze nog steeds met de vraag zit “Wie ben ik”. ‘Daar heeft Darwin ook over nagedacht,’ zegt Alberto. Hij legt uit dat volgens Darwin er in het begin van het bestaan van de aarde geen zuurstof was. Het was heel erg warm en die hitte gaf energie aan verschillende stoffen. Zo ontstonden de planten die door middel van hun fotosynthese zuurstof gingen produceren, die bescherming bood aan de schadelijke straling van het heelal. Er ontstonden dieren die zich steeds verder ontwikkelden tot uiteindelijk menselijke wezens. We zijn dus allemaal onderdeel van het grote alles, van

hetzelfde materiaal als de sterren. Sofie wil na dit alles even afstand nemen en trekt zich terug.

Er volgt een klein intermezzo met Hilde, wat Sofie op het idee brengt om terug te gaan naar het chalet, waar ze Hilde de eerste keer in een spiegel zag.

Freud

Als ze daar arriveren komt er een onderzeeboot uit het meer omhoog.

Sofie wil toch naar binnen, maar het lijkt of er een deel van haar juist iets anders wil en een eigen leven gaat leiden. Uit de onderzeeër komt een man die zich voorstelt als Sigmund Freud. Hij begrijpt wat er op dit moment met haar gebeurt en nodigt haar uit om met hem mee te gaan om de krochten van de geest te ontdekken. Alberto en zij stappen in de onderzeeër en Alberto vertelt dat Freud in Wenen geneeskunde heeft gestudeerd en zich gespecialiseerd heeft in de neurologie met als onderdeel de psychoanalyse, de theorie van het onderbewustzijn. Freud legt uit dat maar een tiende van de menselijke geest het bewustzijn vormt. Daaronder bevindt zich het onderbewustzijn, waar we geen toegang toe hebben. 'Allereerst hebben we het ID. Die zegt: Ik wil dit en wel nu meteen. Daarnaast hebben we het superego, die zegt: het is niet goed om dat te doen. Die twee komen in conflict. Dan komt het ego op de proppen, die een compromis probeert te vinden. Het resultaat is dat alles wat we willen, maar door de buitenwereld niet goed wordt bevonden, we naar ons onderbewustzijn verdringen. Maar af en toe komt daar iets van naar de oppervlakte en uit zich bijvoorbeeld in versprekingen. Bijvoorbeeld: je vindt je werkgever een zak van een vent. Op een receptie zeg je bij het toosten op de zaak per ongeluk: "laten we toosten op de zak". (We zijn dat een freudiaanse verspreking gaan noemen). Als je een sterk ontwikkeld ego hebt, zijn je ID en superego in evenwicht. Maar soms zijn ze voortdurend in gevecht. En dat gevecht tussen wens en schuldgevoel leidt tot neuroses. En om die te vermijden beschikt onze persoonlijkheid over een reeks onderbewuste afweermechanismen.

1. De ontkenning. Het niet accepteren dat iets heeft plaatsgevonden.
2. De verplaatsing. Je uit iets, wat niet geaccepteerd wordt, op een andere bedekte manier. Bijvoorbeeld in plaats van te schreeuwen in een restaurant over iets dat je ergert, reageer je je boosheid af door je een glas kapot te knijpen.
3. De projectie. Je eigen wensen of angsten aan iemand anders toeschrijven.
4. Rationaliseren. Een excuus vinden voor je eigen fouten of mislukkingen.
5. Reactievorming. Gevoelend minder pijnlijk maken.
6. Regressie. Zoeken naar methodes die ons geruststellen.
7. Sublimatie. Sociaal onacceptabel gedrag omzetten in creatief gedrag.
8. Verdringing. Blokkeren van nare herinneringen.

Al deze afweermiddelen onderdrukken het kwaad niet, ze maskeren het alleen.

Bij de psychoanalyse halen we al die pijnlijke ervaringen naar boven en rekenen we er mee af. Dromen zijn onbewuste gedachten die naar boven komen. Maar ze kunnen ook vermomde wensen bevatten. Het is aan de therapeut om die te analyseren.'

Ter demonstratie neemt hij Alberto als proefkonijn. Hij moet op de bank gaan liggen en Freud begint met het analyseren van zijn herinneringen. Daarbij komt iets naar boven waar Alberto niet blij mee is. Terwijl hij protesteert maakt hij een freudiaanse verspreking, waar Sofie om moet lachen, wat bij hem tot nog meer boosheid leidt, waardoor hij een kopje breekt. 'Heet

dat niet verplaatsing?’ vraagt Sofie met een onschuldig gezicht.
Alberto doet net of hij het niet hoort en gaat over op het volgende onderwerp.

Surrealisme

‘Het werk van Freud ondervond niet alleen in de psychiatrie, maar bij schrijvers en schilders veel weerklank wat zich uitte in het surrealisme. De Franse schrijver André Breton schreef het *Eerste Surrealistisch Manifest*, waarin hij stelde dat kunst moest ontstaan vanuit het onderbewustzijn. Ze probeerden zichzelf in een zo’n geestestoestand te brengen dat alles vanzelf leek te komen.

‘We gaan zitten met een leeg vel papier en noteren alles wat in ons hoofd opkomt, legt hij uit. ‘Creativiteit is een samenwerking tussen de verbeelding en de rede. Zonder verbeelding kan er nooit iets werkelijk nieuws ontstaan. Het lijkt op het Darwiniaanse systeem. De gedachtestroom is net als de natuur bij het Darwinisme een ononderbroken reeks mutaties en de rede sorteert welke daarvan nuttig is om mee verder te werken.’

Dit zet Sofie aan het denken. ‘Dat is eigenlijk exact de situatie waar wij ons in bevinden Alberto. Wij moeten dus iets nieuws verzinnen om uit dit stripverhaal te komen. En misschien weet ik de oplossing.’

De 20^e eeuw

Sofie gaat het chalet weer in om naar de spiegel te gaan, waar ze in deel 1 Hilde heeft gezien. Daar moet volgens haar de oplossing liggen. In de keuken vindt ze echter een briefje van haar moeder, waarop staat dat de hele familie in het restaurant zit en of ij daar naartoe wil komen. Sofie geeft er gehoor aan.

In het restaurant wordt ze enthousiast begroet door Jean Paul Sartre en Simone de Beauvoir. ‘De filosofie gaat in de 20^e eeuw alle kanten op,’ begint hij. Er zijn vele stromingen, die allemaal onder de naam Existentialisme worden verzameld.’

Hij wijst op de tafel naast zich. ‘Daar zit Nietzsche. Hij speelde een sleutelrol in de 20^e eeuw en beweerde dat het christendom en de filosofie een wereld van illusie toonden.’

Nietzsche

‘God is dood,’ hoort Sofie hem zeggen.

Ze gaat naar hem toe en vraagt wat hij ermee bedoelt.

‘Ons waardestelsel is niet meer gebaseerd op het geloof. Maar omdat onze moraal uit de joods-christelijke traditie stamt, zal door het geloof te verliezen dat hele systeem breken. Het gevolg daarvan is het Nihilisme. Je hebt passief nihilisme, waarin het leven weinig voorstelt en actief nihilisme, waarin men gelooft dat elk levend wezen een energie heeft om zichzelf voort te stuwten, de zelfoverstijging. Dat noemen we de Übermensch. Die leeft het leven naar zijn wens om eeuwig te leven.’

Sartre

Sartre neemt het woord weer over. Hij vertelt dat hij de leider van de existentialisten is en legt uit wat existentialisme eigenlijk betekent. ‘De mens is het enige levende wezen dat zich bewust is van zijn eigen bestaan. Het heeft geen zin om je af te vragen wat de zin van het leven is. Het enige wat we moeten doen is kiezen hoe we willen leven en daarin improviseren. Een leven moet betekenis hebben en daarin moet je durven je eigen bestaan te scheppen.’

Simone de Beauvoir

Simone de Beauvoir stapt naar voren.

‘Ik probeer het existentialisme toe te passen op de seksuele rollen. We moeten ons bevrijden van het beeld dat wij van de menselijke geslachten hebben geschapen. Ik heb een boek geschreven met de titel *De Tweede Sekse*. Onze cultuur heeft vrouwen gedegradeerd tot de tweede sekse, die alleen de objecten van de mannen zijn. Maar de vrouw moet haar identiteit niet verbinden aan de man. Ze moet de verantwoordelijkheid voor haar eigen leven nemen.’

Als Sofie wil laten weten dat ze het daar roerend mee eens is, worden ze opgeschrikt door een grote steen die het restaurant binnen rolt. Een halfnaakte man komt er achteraan en rolt hem weer terug naar buiten. Nieuwsgierig loopt Sofie er achteraan en bij de deur staat een man die zich voorstelt als Albert Camus.

Camus

‘Dat is Sisyphus,’ wijst hij op de man die de steen een berg opduwt. ‘Hij komt uit de Griekse mythologie en is het onderwerp van mijn boeken *Cyclus van het absurde*. Omdat Sisyphus de goden niet had gehoorzaamd, moest hij voor straf deze steen de berg oprollen. Zodra hij de top van de berg had bereikt, rolde de steen weer naar beneden en moest hij opnieuw beginnen. Ik vergelijk dit met de zinloosheid van het menselijk bestaan. Alles wat wij gedurende ons leven hebben bereikt, wordt door de dood weer vernietigd. Maar uiteindelijk kwam ik er achter dat niet het bereiken van de top belangrijk is, maar het gevecht om die top te bereiken voldoende geeft.’

Hier moet Sofie even over nadenken en concludeert dan: ‘Het is dus niet van belang dat ik mijn doel bereik, maar wel de keuze die ik maak hoe ik dat ga doen.’

Vastberaden loopt de het restaurant uit waar ze Alberto voor de etalage van een boekhandel een broodje ziet eten. Hij wijst op alle boeken die daar uitgestald staan.

‘Heel veel van deze boeken zijn geschreven door charlatans. New Age, occultisme, spiritisme, allerlei zelfhulpboeken; allemaal boerenbedrog. Maar de mensen lezen ze graag omdat ze houden van mystiek en zoeken naar een mogelijkheid om aan de harde realiteit te ontsnappen. Zoals jij het antwoord denkt te vinden door voor die spiegel in het chalet te gaan staan.’

Door wat Camus zojuist over Sisyphus heeft gezegd en Alberto over de boeken in de etalage wordt het Sofie opeens duidelijk welke weg ze moet gaan bewandelen om haar eigen doel te bereiken en om dat uit te gaan voeren keren ze samen terug naar het chalet.

Wat er vervolgens gebeurt laat ik de lezer zelf ontdekken. Maar alle stukjes van de filosofie, die in deze twee delen de revue zijn gepasseerd vallen hierbij samen en vormen een verrassend einde, waarbij we ook ontdekken welke rol Hilde hierin speelt.

Resume

Dit tweede deel is wat het bespreken van de ideeën van de diverse filosofen betreft pittiger en minder speels dan in deel 1. Het wordt echter afgewisseld met de opstand van Sofie tegen de wil van de auteur en de tekenaar en haar pogingen daaraan te ontsnappen, iets wat de puberende jeugd, die zich afzet tegen alle opgelegde regels, zeker zal aanspreken. De vraag wie toch die geheimzinnige Hilde is, maakt nieuwsgierig en is eigenlijk een verhaal in een verhaal. De beide delen zijn een aanrader voor zowel de jeugd, die liever niet meer een gewoon boek leest maar nog wel graag stripverhalen consumeert, als voor volwassenen. Beiden maken op een plezierige manier kennis met de geschiedenis van de filosofie en

worden hierdoor uitnodigt om samen over filosofie te discussiëren. En daarbij geeft het raadsel Hilde er een spannende draai aan.

November 2023

© *Gonny Pasman – Sakkers*

